

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت

(فرا تحلیلی از پژوهش های موجود)

سیداحمد میرمحمدتبار*، محسن نوغانی دخت بهمنی**، رقیه مسلمی***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۲۵

چکیده

در سال های اخیر، با توجه به اهمیت اوقات فراغت در ایران، پژوهش های متعددی در این حوزه انجام شده است. با در نظر گرفتن فراوانی و تنوع پژوهش های انجام شده در زمینه اوقات فراغت، نیاز به پژوهش های ترکیبی، مثل فراتحلیل، در این حوزه احساس می شود. اصلی ترین سؤال این پژوهش این است که مهم ترین عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت در پژوهش های انجام شده در ایران کدامند؟ روش پژوهش مقاله حاضر، فراتحلیل است. جامعه آماری پژوهش همه مقالات معتبر علمی هستند که در سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

* دانشجوی دکتری جامعه شناسی دانشگاه فردوسی مشهد. (نویسنده مسئول).

ahmad.mirtabar@stu.um.ac.ir

noghani@um.ac.ir

Moslemi_Roghaye@yahoo.com

** دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد.

*** کارشناس ارشد جامعه شناسی دانشگاه مازندران.

با موضوع اوقات فراغت منتشر شدند. داده‌های جمع‌آوری‌شده با نرم‌افزار جامع فراتحلیل، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان داد که پایگاه اقتصادی- اجتماعی، سن، تحصیلات فرد و رضایت از امکانات فراغتی، نسبت به سایر متغیرها، تأثیر زیادی بر گذران اوقات فراغت در ایران دارند که این تأثیر در نظریات بورديو، اسمیت و دومازیه پیش‌بینی می‌شد. نتایج اندازه اثر نشان داد که رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی و اوقات فراغت، در مطالعات مرور شده معادل ۰/۴۱ مثبت و معنادار و رابطه سن و اوقات فراغت، در مطالعات بررسی شده معادل ۰/۳۵ منفی و معنادار است. نتایج اثرات ترکیبی نشان می‌دهد که رابطه تحصیلات فرد و اوقات فراغت در مطالعات مرور شده حدود ۰/۲۷ مثبت و معنادار بود.

مفاهیم کلیدی: فراغت، نحوه گذران اوقات فراغت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، سن، فراتحلیل.

مسأله پژوهش

یکی از مسائل بسیار مهمی که در زندگی همه ما انسان‌ها و در کنار کار و فعالیت‌های روزانه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، اوقات فراغت و چگونگی گذران این اوقات در زمان بیکاری است. البته شاید این مقوله از نظر بسیاری از افراد چندان مهم و باارزش تلقی نشود اما به جرأت می‌توان گفت همان‌طور که نوع شغل و میزان دقت و توجه افراد به شغل‌شان در زمان انجام آن می‌تواند باعث رشد و توسعه جامعه شود، به همان نسبت چگونگی گذران اوقات فراغت و اختصاص دادن زمانی خاص به شکل درست و منطقی به این اوقات هم می‌تواند در جای خود باعث رشد و ارتقای تک تک افراد در زندگی شخصی و اجتماعی شود (علوی‌زاده، ۱۳۸۵: ۶۲).

در سایه تحولات عظیم جهانی شدن، شهرنشینی فزاینده، توسعه فناوری اطلاعات، رسانه‌های پرمخاطب به‌ویژه فضاهای مجازی، رشد دانش در حیطه‌های مختلف علوم

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت ... ۱۶۷

طبیعی و انسانی، تنوع روزافزون کالاها و خدمات، موضوعاتی در دستور کار کارشناسان و عالمان علوم اجتماعی قرار گرفت که پیش‌تر تا این حد اهمیت نداشت؛ مانند: هویت، سرمایه فرهنگی، سبک زندگی و جامع، مصرفی و.... (شفیعی، ۱۳۸۶: ۱۳۱).

مدرنیته همواره با کنارگذاشتن کهنه، به نگرش تازه انسان به جهان و به خودش معنی می‌دهد (علوی‌زاده، ۱۳۸۵: ۶۲). بدین ترتیب پیدایش بعد تازه‌ای از دگرگونی دائمی، انهدام رسوم و فرهنگ سنتی را در صحنه زندگی اجتماعی رگم زد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۱: ۱۸). تفکیک میان کار و اوقات فراغت یکی دیگر از این دگرگونی‌هاست. در مدرنیته کار یک ضرورت تلقی می‌شود و گردشگری در قالب اوقات فراغت به معنی دمی آسودن از کار برای تجدید قواست. اوقات فراغت به‌عنوان زمانی از بیداری انسان که فرد بتواند آن را به میل و دلخواه خود بدون هیچ الزامی بگذراند، معنا می‌شود. در عصر سنتی، خانه محل کار هم بود و تمایز خانه و کار صورت رسمی به خود نمی‌گرفت؛ بنابراین اوقات فراغت چندان معنا پیدا نمی‌کرد. در تعریف اوقات فراغت می‌توان گفت: اوقات فراغت عرصه خاصی از تجربه انسانی است که امتیاز آن برای افراد، داشتن حق انتخاب، خلاقیت، رضایتمندی و لذتی است که خود، لذت و شادی بیش‌تر را به دنبال دارد (ذکایی، ۱۳۸۶: ۲۰).

اوقات فراغت به‌عنوان مفهوم جدیدی که محصول جدایی کار از خانه، پیشرفت‌های فناورانه و تقسیم کار اجتماعی است، این فرصت را مهیا کرد که انسان (هر چند کوتاه) از اجبارها و محدودیت‌های نظم اجتماعی مدرن رها شود (کیویتسو، ۱۳۸۰: ۸۰). در این رابطه انسان توانست نیاز به تفریح و استراحت و آرامش و دورشدن از گرفتاری‌های زندگی مدرن را که یک مسئله عمیق اجتماعی- فرهنگی دوران عصر مدرن است، به صورت سطحی حل کند. همین امر به‌علت مسائل سرمایه‌داری و فناورانه در تضاد با نیازهای درونی قرار دارد: کار و تلاش بیش‌تر، خستگی و تحمل فشارهای روحی- روانی بیش‌تر با هدف کسب پول و پس‌انداز برای رفتن به مسافرت و گردش و

استراحت. هر چه زندگی ماشینی‌تر می‌شود، مسأله تضاد بین کار و استراحت هم بیش‌تر می‌شود (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

بیش‌تر فعالیت‌های اوقات فراغت، فرصتی را پیش می‌آورد که انسان مدرن از حالت رسمی بیرون آید و از شر آداب و رسوم و قید و بندهای زندگی عادی و کاری رهایی یابد و خوش بگذراند و یکی از فرض‌های مسلم عصر مدرن و پسامدرن این است که اوقات فراغت برای حوزه‌های عاطفی یا احساسی شخص فرصت‌هایی را فراهم می‌آورد تا بتواند بر خودآگاه معقول خویش چیره شود و برای مدتی آن را کنار بگذارد (همان: ۱۹۶).

امروزه فراغت در کشورهای در حال توسعه نیز تا اندازه‌ای زیادی شبیه فراغت در جوامع صنعتی شده است و از آن‌جا که گاه در این نوع جوامع نیز، چون جوامع صنعتی، خصوصیات عمد، فراغت (فاصله گرفتن از اجبارهای اجتماعی و فرهنگی و جداسدن آن از دیگر فعالیت‌ها) و هم‌چنین عواملی چون: افزایش یافتن اوقات فراغت به دلیل ممنوعیت کار کودکان، آموزش اجباری و رایگان، افزایش تدریجی سال‌های تحصیل و به تأخیر انداختن و بالارفتن متوسط سن ورود به بازار کار، افزایش امید به زندگی، افزایش سن ازدواج و بهبود زندگی به چشم می‌خورد؛ در نتیجه برای افراد این جوامع نیز وقت فراغت ایجاد شده است و اوقات فراغت و چگونگی گذران آن، به عنوان یکی از بنیان‌های عصر مدرن، در تمام ابعاد زندگی افراد تأثیرگذار بوده و کارکردهای آن در ایجاد ثبات و شادابی جامعه دارای اهمیت است و با توجه به تأثیراتی که اوقات فراغت بر زندگی افراد می‌گذارد، اهمیت بررسی این پدیده نمایان می‌شود (مسلمی، ۱۳۹۰: ۱۰).

اوقات فراغت یکی از موقعیت‌های بسیار مناسب است که فرد می‌تواند با استفاده از آن به شناسایی و تقویت استعدادهای خود بپردازد. اوقات فراغت علاوه بر تأثیرات فردی بر شخصیت فرد، به رشد اجتماعی او نیز کمک می‌کند. از سوی دیگر، اوقات فراغت و نحوه استفاده از آن موضوع بسیار مهمی است که اکثر جوامع با سرمایه‌گذاری

و برنامه‌ریزی مناسب، توانسته‌اند سبب شکوفایی فردی انسان‌ها و ارتقای توسعه اجتماعی شوند.

در طی دو دهه گذشته، به دلایل متعددی میزان توجه به گذران اوقات فراغت در جامعه ایران بیش‌تر شده است. این خود منجر به تزاید میزان پژوهش‌های علمی در حوزه گذران اوقات فراغت در چند دهه گذشته در کشور شد، به طوری که جامعه علمی با اطلاعات وسیع و انباشته‌ای در باب ابعاد سبب‌شناختی مواجه شده است. در این حوزه به دلیل تعدد پژوهش‌های موجود و تکثر عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت، یک آشفتگی و ابهام درباره عامل یا عوامل مهم مؤثر بر گذران اوقات فراغت در کشور وجود دارد. لذا در این پژوهش سعی شده با بررسی دقیق و موشکافی پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه، چکیده و ماحصل آنها به صورت نظاممند نشان داده شود تا یک نتیجه‌گیری کلی از عوامل مؤثر بر اوقات فراغت در اختیار برنامه‌ریزان این حوزه قرار گیرد. در پژوهش حاضر، با استفاده از اصول و قواعد روش فراتحلیل به کاربرد این روش در پژوهش‌های انجام شده در حوزه اوقات فراغت پرداخته و کوشیده شده است به این سؤال پاسخ داده شود که «در پژوهش‌های انجام شده در زمینه اوقات فراغت، چه عواملی بیش‌ترین تأثیر را بر گذران اوقات فراغت در ایران دارند»؟

پیشینه نظری پژوهش

کوپر^۱ (۲۰۰۹) در بررسی مراحل انجام فراتحلیل، اشاره می‌کند که در قسمت پیشینه پژوهش بیش‌تر به نظریات و پژوهش‌هایی اشاره شود که رابطه بین متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مورد بررسی در فراتحلیل را نشان می‌دهند تا خواننده در ابتدا درکی کلی از مهم‌ترین نظریاتی که در این حوزه وجود دارد، پیدا کند. در همین راستا، در این

قسمت از پژوهش حاضر، ابتدا تعریفی از اوقات فراغت ارائه و به چند نظریه مهم در حوزه اوقات فراغت اشاره شد.

اوقات فراغت به منزله پدیده اجتماعی، در الزامات و ضرورت‌های اجتماعی درگیر شده است و به خوبی می‌تواند به مثابه تجسمی از روش کلی زندگی به شمار آید. چنین عقیده‌ای بی‌درنگ مفهوم «فرهنگ» را به میان می‌آورد (تورکیلدسن^۱، ۱۳۸۲: ۱۰۸). با توجه به این که اوقات فراغت جزئی از فرهنگ به شمار می‌آید و فرهنگ‌ها در زمان‌های گوناگون، فراغت‌های مختلفی را ایجاد می‌کنند؛ پس اوقات فراغت در جوامع مدرن و پیشامدرن با هم متفاوت است. از آنجا که اوقات فراغت به صورتی که امروزه مصطلح است، در زمان پیشامدرن وجود نداشته، بیش‌تر نظریه‌های اوقات فراغت در قرن بیستم به وجود آمده است. بسیاری از نظریه‌ها از مشکلات انقلاب صنعتی بر ساخته شده‌اند. از آن زمان تاکنون، صدها نظریه و تعریف درباره اوقات فراغت ارائه شده است. بیش‌تر نظریه‌های اوقات فراغت در زمان بعد از انقلاب صنعتی و دوران مدرن مورد توجه قرار گرفته‌اند. در ادامه به برخی از نظریات مهم در حوزه اوقات فراغت اشاره می‌شود:

نظریه وبلن:^۲ وبلن از پیشگامان نظریه‌پردازی درباره فراغت بود. او در اواخر قرن نوزده با تدوین کتاب *نظریه طبقه مرفه: به سوی یک جامعه فراغتی*، جامعه‌شناسی فراغتی را بنیان نهاد و از جنبه علمی و انتقادی به اوقات فراغت توجه کرد. در این کتاب، وبلن بیکاران طبقه مرفه را در جامعه بورژوازی مورد مطالعه قرار داد و به این نتیجه رسید که اعضای این طبقه برای نمایش و کسب مقام و منزلت اجتماعی بالاتر، در مصرف و به‌ویژه فراغت و تن‌آسانی زیاده‌روی می‌کنند (اسدی، ۱۳۵۲: ۲۰). وبلن (۱۳۸۳) در بیان ویژگی‌های این طبقه می‌گوید: «مردم طبقه مرفه کار تولیدی و بدنی را حقیر می‌شمرند و تنها در کنار طبقه مولد زندگی می‌کنند و این طبقه گاهی حتی برای حفظ منافع خود به امر تولید نیز آسیب می‌رسانند». او معتقد است آسایش و مصرف تظاهری بر تنبلی و

1. Thorkildsen
2. Veblen

بیکارگی طبقه تن‌آسا و مرفه دلالت ندارد؛ بلکه او تباه کردن زمان و بی‌فایده‌بودن گذر زمان را بر امر تولید و هم‌چنین ضایع کردن تظاهری را هنجار مصرفی این طبقه می‌داند که در قالب پوشش‌های ارزشی نمایان می‌شود. وبلن معتقد است گران‌بهای مهم‌ترین معیار مصرف تظاهری این طبقه است و حتی از نظر آنان، زیبایی هر کالا به گران‌بهای آن بستگی دارد. به نظر وبلن، در این طبقه (طبقه مرفه) معیارهای زیبایی‌شناسی و گران‌بهای درهم آمیخته شده‌اند و بهترین نمود این آمیزش در شیوه لباس پوشیدن است. او ضمن تشریح عقاید اجتماعی و فرهنگی این طبقه، بر این باور است که برخلاف دیدگاه طبقه مرفه، معیارهای اصیل‌تری برای زیباشناختی وجود دارد که فارغ از مد و قیمت است. این در حالی است که از دیدگاه طبقه مرفه، معیارهای زیباشناسی مغلوب معیارهای مادی شده‌اند. وبلن خلاصه دیدگاه طبقه مرفه را در نظریه «طبقه مرفه» خود این‌طور معرفی می‌کند: «اساساً پول شهرت است و هرچه فرد ریشه‌دارتر باشد، ثروتش بیش‌تر است. لذا ثروت به ارث رسیده، اثرش از ثروت رسیده از کار بیش‌تر است». وبلن نظریه مصرف‌نمایشی خود را بر مبنای خودپرستی بیان می‌کند و معتقد است افراد از دو راه می‌توانند موقعیت مالی و پولی خود را نشان دهند: الف) اوقات فراغت تظاهری: مختص شرایطی است که افراد همدیگر را بهتر می‌شناسند. ب) مصرف تظاهری: این شرایط به شهرهای بزرگ مربوط است که افراد از همدیگر شناخت کامل و دقیقی ندارند (توتونچی ملکی، ۱۳۸۸).

نظریه وبر^۱: وبر (۱۹۲۲) در کتاب *اقتصاد و جامعه*، به مفهوم سبک زندگی اشاره می‌کند و آن را برای نشان دادن مفهوم پایگاه^۲، در برابر طبقه^۳، به‌کار می‌برد. در نگاه وبر، مبنای قشربندی و تمایز اجتماعی تنها طبقه اجتماعی نیست، بلکه سبک زندگی و الگوی مصرف به‌کار رفته نیز معیار قشربندی اجتماعی به حساب می‌آید (وبر، ۱۳۷۴).

1. Weber
2. Status
3. Class

سبک زندگی وبر درون اصطلاح دیگری به نام «فرصت‌های زندگی»^۱ نهفته است. هر دو بعد سبک زندگی و فرصت‌های زندگی از جمله پیامدهای قشربندی اجتماعی محسوب می‌شوند. فرصت‌های زندگی، فرصت‌های برخاسته از طبقات اجتماعی هستند که براساس آن مجموعه‌ای از امکانات و شرایط برای افراد درون طبقات اجتماعی فراهم می‌شود. اما سبک زندگی، شیوه‌های خاصی از زندگی است که گروه‌های اجتماعی، متفاوت از فرصت‌ها، برای «تمایز» خود از دیگران و کسب منزلت به‌کار می‌گیرند. به‌نظر وبر گروه‌های منزلتی گرایش دارند در تمامی عرصه‌های زندگی خطوطی را اطراف خود ترسیم کنند که به آنها در تعامل اجتماعی دوستانه، ازدواج و نوع سبک‌های والدین و دیگر عرصه‌های زندگی، تعاریف مشخص و متناسب با گروهی که درون آن قرار دارند، می‌دهد (گوشبر، ۱۳۸۴: ۸۶).

مقوله دیگر وبر، علاوه بر مفهوم سبک زندگی، که می‌توان با تفسیر آن به مفهوم اوقات فراغت تصریح بیش‌تری بخشید، تلاش او برای جدا کردن قلمروهای ارزشی است. وبر به تبعیت از کانت و با توجه به گسترش عقلانیت، قلمروهای نظری یعنی علم، قلمرو اخلاقی یا دنیای عمل و قلمرو زیباشناسی را از هم جدا کرده است. وبر این مقوله را با عنوان «تفکیک ارزشی»^۲ معرفی می‌کند (ترکاشوند، ۱۳۸۶).

-نظریه دومایه: در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ در اروپا و امریکا با رایج شدن زمان کار هشت ساعت در روز، برای اصلاح‌طلبان اجتماعی این دغدغه به‌وجود آمد که آیا وقت اضافی برای افراد (کارگران)، صرف خودسازی آنها خواهد شد یا بیهوده به هدر خواهد رفت؛ به همین علت دست به پژوهش‌های متعددی در این زمینه زدند. احساس عمومی این بود که با کاهش زمانی که صرف کار می‌شود، باید به فعالیت‌های اوقات فراغت سازمان بیش‌تری داده شود. پس از جنگ جهانی دوم، جامعه‌شناسی اوقات فراغت بُعد نو و فضای تازه‌ای یافت. با پیدایش انقلاب دوم صنعتی (خودکارشدن

1. Life chances

2. Value neutrality

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت ... ۱۷۳

صنایع)، زمان فراغت باز هم گسترش یافت و فعالیت‌های جدیدی با عنوان اوقات فراغت مطرح شد که بسیاری از آن‌ها بر رشد و پیشرفت معلومات و استعدادها تکیه می‌کرد. ژوفر دومازیه با درنظر داشتن این مسائل مطالعاتی را آغاز کرد که نتیجه آن به‌سوی یک تمدن فراغت (۱۹۶۲) و فراغت در شهر (۱۹۶۶) بود (دومازیه به نقل از اسدی ۱۳۵۲: ۲۵).

دومازیه معتقد است در دوران صنعتی جدید، بنا به دلایلی، پدیده‌ای به‌نام اوقات فراغت به‌وجود آمد که در دوران قبل وجود نداشت. بعضی از این علل عبارت‌اند از: کاهش ساعت‌های کار؛ ارتقای سطح زندگی کارگران و مزدبگیران؛ زیاده‌تر، متنوع‌تر و پیچیده‌تر شدن تفریحات؛ تثبیت فراغت و فعالیت‌های فراغتی نه‌تنها به‌عنوان حق هر فرد، بلکه به‌عنوان یک ارزش (ترکاشوند، ۱۳۸۶). به عقیده دومازیه، جامعه‌شناسی اوقات فراغت دربرگیرنده مجموعه‌ای از مشغله‌هاست که فرد با کمال میل به آن‌ها می‌پردازد؛ خواه به‌منظور استراحت، خواه برای ایجاد تنوع، خواه با هدف گسترش اطلاعات و آموزش خویشتن (بدون توجه به اهداف مادی) و یا برای مشارکت اجتماعی آزاد، بعد از فراغت از الزامات حرفه‌ای، خانوادگی و اجتماعی (جلالی فراهانی، ۱۳۸۷: ۸).

دومازیه سه کارکرد مهم برای فعالیت‌های فراغتی قائل است: «استراحت» که نقش آن رفع خستگی، جبران فشارهای روحی و جسمی ناشی از هیجان‌های مداوم کار و انجام وظایف گوناگون است؛ «تفریح» که نقش آن رهانیدن انسان از کسالت ناشی از یکنواختی انجام وظایف در محل کار و خانه است؛ «رشد شخصیت» که از طریق افزایش معلومات و اطلاعات و افزایش مشارکت اجتماعی افراد حاصل می‌شود. بنابراین، فراغت فرصت پرورش استعدادهای بدنی و ذهنی را برای فرد فراهم می‌کند (ترکاشوند، ۱۳۸۶).

دومازیه پژوهش‌های مفصلی در حوزه اوقات فراغت انجام داده است؛ اما آنچه در نظریه‌اش اهمیت ویژه‌ای دارد، طبقه‌بندی او از انواع مختلف فراغت است:

۱. فراغت‌های جسمانی: نظیر ورزش‌های مختلف، قدم‌زدن، پرسه‌زدن، استراحت، درازکشیدن، مسافرت و تعطیلات.

۲. فراغت‌های هنری: مانند بازدید از مناظر طبیعی، موزه‌ها و بناهای یادبود، شرکت در جشن‌های مختلف، رفتن به سینما، تئاتر و کنسرت، نقاشی و نواختن موسیقی

۳. فراغت‌های عملی: انجام دادن کارهای دستی (مانند سفال‌سازی، باغبانی و سوزندوزی). این فراغت در میان افراد کم‌درآمد بیش‌تر رایج است؛ هم‌چنین از آن‌جا که این نوع فراغت جنبه کاربردی دارد، در عین این‌که به‌عنوان فراغت امری دلپذیر است، به‌نحوی به اقتصاد خانواده هم کمک می‌کند.

۴. فراغت‌های فکری: بیش‌تر این نوع فراغت در مطالعه نمایان می‌شود و می‌تواند شامل مطالعه روزنامه، مجله، کتاب و... باشد. گوش دادن به رادیو و تلویزیون نیز در این طبقه قرار دارد.

۵. فراغت‌های اجتماعی: این نوع فراغت در پوشش انواع تفریح‌ها، دید و بازدیدها، گروه‌های دوستانه، دوره‌های مختلف خانوادگی و... ظاهر می‌شود (تیپا، ۱۳۸۸: ۸۸).

نظریه اسمیت: اسمیت به تفاوت گروه سنی جوانان در نحوه گذران اوقات فراغت با سایر گروه‌های سنی اشاره می‌کند. او می‌گوید همین‌که کودکان وارد دوره نوجوانی می‌شوند با همسالان خود اجتماع و از شیوه‌های رفتاری مستقلی پیروی می‌کنند. اجتماع جوانان در طبقات پایین به‌عنوان «فرهنگ کوچه و خیابان» معروف است. رسانه‌های گروهی مختص جوانان نیز آنان را به لحاظ فکری به هم پیوند می‌دهند. این مسأله سبب تضعیف پیوستگی جوانان با خانواده و افزایش اثر اجتماع همسالان بر انتخاب اوقات فراغت آنان می‌شود. از آن‌جا که جوانان در پی کسب تجارب جدید هستند و

ذوق و سلیقه‌های تازه را می‌جویند در انتخاب فراغت کم‌تر از الگوهای پایدار و ثابت پیروی می‌کنند و خواستار تنوع در اوقات فراغت هستند (روجک، ۱۳۸۸: ۹۴).

فرهنگ خاص جوانان بیش‌تر به فعالیت‌های لذتبخش گرایش دارد و گاه فراغت‌های آنان با عکس‌العمل‌های اعتراض توأم می‌شود. بخشی از هنرمندان که الگوی جوانان قرار می‌گیرند این دو خصیصه را با هم ابراز می‌کنند. از دیگر ویژگی‌های این فرهنگ مقابله با نظام صنعتی است که جوانان را به رقابت و تلاش برای زندگی فرامی‌خواند و شدت رقابت و میزان توفیق، روزه‌روز بیش‌تر و دشوارتر می‌شود. حرکات اعتراض‌آمیز آنان گاه به شکل مقابله با روابط نژادی و گاه به صورت آرزوی زندگی ساده‌تر و میمانه‌تر در روزگاران گذشته بروز می‌کنند. این فرهنگ در برخی موارد توانسته بر فرهنگ بزرگسالان اثر بگذارد و آنان را به سوی موسیقی عامیانه محبوب جوانان و گاه مدل‌های لباس و آرایش خاص جذب کند. طرفداران این نظر اعتقاد دارند که اثر خرده فرهنگ خاص جوانان بر اوقات فراغت بیش از خانواده و مدرسه است (تورکیلدسن، ۲۰۰۱: ۶۷-۷۷).

نظریه بورديو: بورديو در عرصه اوقات فراغت و سبک زندگی، دیدگاه جدیدی را پدید آورد. او به عرصه و میدان توجه می‌کند. مطابق با هر میدان، سرمایه‌هایی شکل می‌گیرد که سبک زندگی گوناگونی را به صورت عادت‌واره به وجود می‌آورد (خواججه‌نوری و مقدس، ۱۳۸۷: ۱۴۱). در نظریه بورديو، میدان پهنه اجتماعی کم‌وبیش محدودی است که در آن تعداد زیادی از بازیگران یا کنشگران اجتماعی، با منش‌های تعریف‌شده و توانایی‌هایی سرمایه‌ای، وارد عمل می‌شوند و به رقابت، همگرایی یا مبارزه با یکدیگر می‌پردازند تا بتوانند به حداکثر امتیازات دست یابند. جامعه از تعداد بی‌شماری میدان تشکیل شده است: میدان دانشگاهی، هنری، صنعت و تجارت، حکومت، رسانه‌ها و... (فکوهی، ۱۳۸۴: ۱۴۵).

وجود شکل‌های متفاوت «سرمایه» فراهم‌کننده ساختاری بنیادین برای سازمان‌دهی عرصه‌ها و به این ترتیب، شکل‌گیری انواع مختلف منش و کنش‌های مرتبط با

آن‌هاست. بورديو ادعا می‌کند «سرمایه جز در ارتباط با یک عرصه، وجود و کارکرد ندارد» (جلائی‌پور و محمدی، ۱۳۸۷: ۳۲۰). منش مجموعه‌ای از خلق‌و‌خوهای فراهم‌آمده در شخصیت کنشگر است که نحوهٔ رویارویی او با موقعیت‌های مختلف را جهت می‌دهد (بورديو، ۲۰۰۲: ۱۸). به اعتقاد بورديو، سرمایه می‌تواند دارای شکل‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد:

- سرمایه اقتصادی: درآمد پولی و سایر منابع مالی و دارایی‌ها و نیز تجلی نهادی آن، یعنی حقوق مالی را دربرمی‌گیرد.
 - سرمایه فرهنگی: گرایش‌ها و عادت‌های دیرپا که طی فرایند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند و نیز اهداف فرهنگی ارزشمند، نظیر صلاحیت‌های تحصیلی و فرهیختگی را دربرمی‌گیرد (شارع‌پور و خوشنفر، ۱۳۸۱: ۱۳۴).
 - سرمایه اجتماعی: مجموع منافع بالفعل و بالقوه که کنشگران از طریق عضویت در شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌ها به‌دست می‌آورند (آنهری^۱ و رومو^۲، ۱۹۹۵).
- بر مبنای دیدگاه بورديو، گذران اوقات فراغت می‌تواند بیانگر سبک زندگی و ذائقه‌های خاص باشد که به متمایز شدن افراد از یکدیگر منجر شود. در واقع، یکی از کارکردهای اوقات فراغت، تمایزبخشی است. بورديو برای تبیین نظری خود از مفهومی به‌نام «ذائقه» بهره می‌برد. ذائقه عملکردی است که یکی از کارکردهای آن دادن ادراکی از جایگاه فرد در نظام اجتماعی به اوست (کوزر، ۱۳۸۴: ۷۲۷). به معنای دقیق‌تر، مصرف اجازهٔ بازنمایی سبک‌های زندگی مختلف و ذائقه‌های متفاوت را می‌دهد و در نهایت، سبک‌های زندگی و ذائقه‌هایی که بر مبنای سرمایه‌های بالا شکل می‌گیرند، به مصرف کالاهایی می‌انجامند که تمایز اجتماعی ایجاد می‌کنند. این منطق تمایز در مصرف، در کانون توجه بورديو قرار دارد (سوترتون^۳، ۲۰۰۱).

1. Anherier
2. Romo
3. Southerton

به نظر بردیو، انتخاب‌های افراد در مورد گزینه‌های فراغت، اساساً اجتماعی است و مردم سبک‌های زندگی و فعالیت‌های فراغتی را می‌آموزند و با توجه به سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، نحوه گذران اوقات فراغت متفاوت است.

روش پژوهش

فراتحلیل^۱ را هنر ترکیب پژوهش‌ها و تحلیل تحلیل‌ها می‌نامند و آن را ترکیب نتایج مطالعات مستقل به‌منظور منسجم کردن یافته‌های آن تعریف می‌کنند. یک فراتحلیل از یک گروه از مطالعات با فرضیه‌های مشترک یا تعریف عملیاتی مشترک از متغیرهای مستقل و وابسته تشکیل شده است (گلاس^۲، ۱۹۷۷). پتیتی^۳ (۲۰۰۱) فراتحلیل را ترکیب نتایج مطالعات آزمایشی متعدد می‌داند که همگی به یک سؤال خاص می‌پردازند. تحلیل‌ها بر همه آزمایش‌های موجود در این موضوع متمرکز است که این تحلیل‌ها یا خلاصه نتایج منتشرشده است یا بر داده‌های به‌دست آمده از آزمایش‌ها انجام می‌شود. پیگوت^۴ (۲۰۱۲) فراتحلیل را به‌عنوان تحلیل‌های آماری کمی از مجموعه‌ای از نتایج حاصل از مطالعات انفرادی تعریف می‌کند. امروزه، فراتحلیل را به‌عنوان بخش آماری مرور نظاممند^۵ در نظر می‌گیرند که یک سؤال پژوهش مشخص و تعریف‌شده دارد و از روش‌های دقیق و منظم برای شناسایی، انتخاب و ارزیابی پژوهش‌های مرتبط و جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها از پژوهش‌هایی که شامل این مرور می‌شوند، استفاده می‌کنند. بنابراین مرور نظاممند پیش‌نیاز فراتحلیل است و فراتحلیل نوع پیشرفته و روشمند مرور نظاممند است که از ابزارهای آماری استفاده بیشتری می‌-

-
1. Meta-analysis
 2. Glass
 3. Petitti
 4. Pigott
 5. Systematic review

کند و تفاوت اصلی آنها این است که در فراتحلیل اندازه اثر مطالعات مختلف باید محاسبه شود ولی چنین لزومی برای مروهای نظاممند وجود ندارد (کارد^۱، ۲۰۱۱).

در فراتحلیل ادبیات موضوع از منابع مکتوب مورد مرور نظاممند قرار می‌گیرد تا مشخص شود که بر مبنای پژوهش‌های گذشته، اثر یک متغیر روی متغیر دیگر چقدر است. این روش مشابه پژوهش‌های مقطعی است که در آن موضوع مورد مطالعه به جای افراد، نتایج پژوهش‌ها است. فراتحلیل یک نوع مرور ادبیات است که در آن برای تلخیص یافته‌های پژوهش‌های مختلف با موضوع مشترک، از روش‌های کمی استفاده می‌شود. در این جا به این نکته تأکید می‌شود که فراتحلیل فقط زمانی به کار می‌رود که مطالعات مورد بررسی کمی باشند (هومن، ۱۳۹۲). در فراتحلیل، ابتدا موضوع انتخاب می‌شود، سپس مسأله فرموله شده و مطالعاتی با موضوع مرتبط و فرضیه یکسان جمع‌آوری و مشخصه‌های مطالعات کدگذاری و استخراج شده، آماره‌ها و میانگین و سایر داده‌های آماری به اندازه اثر تبدیل می‌شوند. در نهایت، اندازه اثرها با هم ترکیب شده و اندازه اثرهای ترکیب شده، تفسیر می‌شوند. در این پژوهش ابتدا با استفاده از روش مرور نظاممند مقالات مورد بررسی قرار می‌گیرند. در مرور نظاممند به موضوعاتی مانند انواع میزان همکاری پژوهشگران، روش پژوهش مقالات، واحد تحلیل پژوهش مقالات، متغیرهای استفاده شده و نوع چارچوب نظری پرداخته می‌شود. بعد از مرور نظاممند به بررسی اندازه اثر هر یک از متغیرها پرداخته می‌شود.

اندازه اثر^۲ آماره‌ای است که اهمیت اثر آزمایشی یا شدت رابطه بین دو متغیر را منعکس می‌کند. ابتدا اندازه اثر هر مطالعه محاسبه می‌شود، سپس اندازه اثر مطالعات مختلف با هم مقایسه می‌شوند و در نهایت اندازه اثر کلی رابطه بین دو متغیر یا اثر آزمایشی در چند مطالعه محاسبه می‌شود تا درباره تأثیرگذاری آن اثر آزمایشی یا رابطه بین دو متغیر نتیجه‌گیری شود (برون‌استین^۳ و همکاران، ۲۰۰۹). در فراتحلیل دو مدل

-
1. Card
 2. Effect size
 3. Borenstein

اندازه اثرات ثابت و تصادفی وجود دارد. در مدل اثرات ثابت، ما فرض می‌گیریم که یک اندازه اثر واقعی برای همه مطالعات وجود دارد و تفاوت مشاهده‌شده در اندازه اثرات به دلیل خطای نمونه‌گیری است. در مدل اثرات تصادفی، ما اجازه می‌دهیم که اندازه اثر واقعی، از مطالعه‌ای تا مطالعه دیگر متفاوت باشد. معیار انتخاب مدل مناسب در فراتحلیل، ناهمگونی مطالعات است. مطالعات موجود در فراتحلیل اگر برحسب خصوصیتی مثل نمونه، آزمودنی، نوع درمان و مداخله و کیفیت طرح پژوهش ناهمگون باشند از اثرات تصادفی و اگر همگون باشند از اثرات ثابت استفاده می‌شود (برون‌استین و همکاران، ۲۰۱۰).

جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه مقالات با موضوع اوقات فراغت است که در مجلات معتبر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از سال ۱۳۸۰ تا پایان سال ۱۳۹۲ چاپ شده است. دلیل انتخاب این بازه زمانی این بود که بیش‌تر مقالات اوقات فراغت مناسب برای فراتحلیل در ایران، بعد از سال ۱۳۸۰ چاپ شدند. هم‌چنین در زمان پژوهش حاضر (زمستان ۱۳۹۳)، مقالات تا سال ۱۳۹۲ در دسترس بودند و مقاله جدیدتری در حوزه اوقات فراغت چاپ نشده بود. شرط انتخاب مقالات هم پرداختن به موضوع اوقات فراغت در موضوع مقالات بود. در نهایت ۲۴ مقاله مرتبط با موضوع از مجلات معتبر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفتند. برای تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده از پژوهش‌های مورد نظر، پس از کدگذاری، از برنامه فراتحلیل جامع^۱ برای انجام محاسبات آماری فراتحلیل استفاده شد؛ بدین ترتیب که آزمون‌های آماری استفاده شده در فرضیات پس از طریق فرمول‌های ارائه شده وولف^۲ تبدیل به اندازه اثر و با ترکیب اندازه‌های اثر به روش هانتز^۳ و اشمیت^۴ مورد تحلیل قرار گرفتند. هم‌چنین برای تفسیر اندازه اثر از جدول کوهن^۱ بهره گرفته شد (مطابق جدول ۱).

-
1. Comprehensive meta-analysis
 2. Wolf
 3. Haunter
 4. Schmite

جدول ۱- توزیع طبقات اندازه اثر بر مبنای برآورد آمارها (کوهن، ۱۹۷۷)

مقدار d	مقدار r	معنی اندازه اثر
کم‌تر از ۰/۵	کم‌تر از ۰/۳	اندازه اثر کم
از ۰/۵ تا ۰/۸	از ۰/۳ تا ۰/۵	اندازه اثر متوسط
۰/۸ و بیش‌تر	۰/۵ و بیش‌تر	اندازه اثر زیاد

یافته‌های پژوهش

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که ۴۶/۵ درصد (۱۱ مورد) از پژوهش‌های انجام‌شده دو پژوهشگر بیش‌ترین میزان را دارد. بعد از آن، پژوهش‌های سه‌نفره انجام‌شده با ۳۷/۵ درصد (۹ مورد) و پژوهش‌های دارای یک پژوهشگر و چهار پژوهشگر هر کدام با ۸ درصد (۲ مورد) بیش‌ترین میزان را دارد. میزان همکاری و کار گروهی پژوهشگران در پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت، در حد خوب است.

جدول ۲- توزیع فراوانی و درصدی برحسب میزان همکاری پژوهشگران

پژوهشگران	تعداد	درصد
یک نفر	۲	۸
دو نفر	۱۱	۴۶/۵
سه نفر	۹	۳۷/۵
چهار نفر	۲	۸
جمع کل	۲۴	۱۰۰

نتایج حاصل از جدول ۳ و مرور متون پژوهشی برگزیده برحسب روش پژوهش نشان می‌دهد که نوع روش‌های به‌کاررفته در مطالعات مربوط به اوقات فراغت تنوع و تعدد زیادی ندارد. روش توصیفی - تحلیلی با ۵۸ درصد (۱۴ مورد) شایع‌ترین روش مطالعه در پژوهش‌های مرور شده است. در مراتب بعدی روش توصیفی با ۴۲ درصد (۱۰ مورد) قرار دارند. بیش‌تر پژوهش‌ها با روش‌های توصیفی و توصیفی - تحلیلی انجام شده است و هیچ مورد از پژوهش‌ها مرور شده در زمینه اوقات فراغت با روش کیفی صورت نگرفته است. لذا نیاز به پژوهش‌های کیفی بیش‌تری در زمینه اوقات فراغت احساس می‌شود.

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصدی برحسب روش پژوهش

روش پژوهش	تعداد	درصد
توصیفی - تحلیلی	۱۴	۵۸
توصیفی	۱۰	۴۲
جمع کل	۲۴	۱۰۰

طبق داده‌های جدول شماره ۴، ۲۵ درصد (۹ مورد) از پژوهش‌های مرور شده بر دانشجویان تمرکز کردند که بیش‌ترین میزان را دارد. بعد از آن، جامعه آماری دانش-آموزان و جوانان هر کدام با ۲۱/۵ درصد (۵ مورد)، رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. هم‌چنین جامعه آماری زنان و مردان با ۱۶ درصد (۴ مورد) و کارمندان با ۸ درصد (۲ مورد) در رده‌های بعدی قرار دارند. سالمندان و جانبازان با ۴ درصد (۱ مورد)، کم‌ترین میزان را از نظر جامعه آماری در بین پژوهش‌های مرور شده دارند.

جدول ۴- توزیع فراوانی و درصدی برحسب جامعه مورد بررسی

جامعه آماری	تعداد	درصد
دانشجویان	۶	۲۵
دانش‌آموزان	۵	۲۱/۵
جوانان	۵	۲۱/۵
زنان و مردان	۴	۱۶
کارمندان	۲	۸
سالمندان	۱	۴
جانبازان	۱	۴
جمع کل	۲۴	۱۰۰

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که ۵۸ درصد (۱۴ مورد) از پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت، فرضیه دارند و حدود ۴۲ درصد (۱۰ مورد) در این زمینه بدون فرضیه هستند. با توجه به اهمیت و رکن اصلی بودن فرضیه در پژوهش، لازم است که پژوهش‌های انجام‌شده دارای فرضیه باشند؛ البته این مورد بیش‌تر در پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی صدق می‌کند و نبود فرضیات می‌تواند یک ضعف جدی باشد که با توجه به یافته‌های این پژوهش همه پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی دارای فرضیه هستند و این انتقاد بر آنها وارد نیست.

جدول ۵- توزیع فراوانی و درصدی برحسب وضعیت فرضیه

وضعیت فرضیه	تعداد	درصد
با فرضیه	۱۴	۵۸
بدون فرضیه	۱۰	۴۲
جمع کل	۲۴	

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت ... ۱۸۳

براساس یافته‌های جدول ۶، ۷۵ درصد (۱۸ مورد) از پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت مبانی نظری دارند، این در حالی است که حدود ۲۵ درصد (۶ مورد) پژوهش‌های انجام شده دارای چهارچوب نظری است. با توجه به این مطلب که همه پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی چون دارای فرضیه هستند، فرضیه همه آنها باید منبعث از چهارچوب نظری باشد که ۶ مورد از کل پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت که ۱۴ مورد بودند؛ دارای چهارچوب هستند و ۸ مورد از آنها چهارچوب خاصی را برای کارشان مشخص نکردند که این مطلب با توجه به توصیفی - تحلیلی بودن کار، با انتقاد روبه‌رو می‌شود و اساس استخراج فرضیات و اعتبار آنها را زیر سؤال می‌برد.

جدول ۶- توزیع فراوانی و درصدی بر حسب داشتن مبانی یا چهارچوب نظری

واحد تحلیل	تعداد	درصد
مبانی نظری	۱۸	۷۵
چهارچوب نظری	۶	۲۵
جمع کل	۲۴	۱۰۰

جدول ۷ نشان می‌دهد که فراوانی متغیرها در فرضیات پژوهش‌های مرور شده عوامل مؤثر بر اوقات فراغت، مشتمل بر ۱۹ متغیر است. در این جدول هریک از متغیرهای مستقل در فرضیات پژوهش‌های برگزیده، برحسب تعداد و فراوانی حضور هریک در فرضیات آورده شده‌اند: همان‌طور که این جدول نشان می‌دهد، با توجه به تعداد حضور متغیرها در فرضیات پژوهش‌های برگزیده، متغیر جنسیت با ۶ مورد و پایگاه اقتصادی - اجتماعی با ۴ مورد، بیش‌ترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند. بعد از این دو متغیر، متغیرهای رضایت از امکانات فراغتی، تحصیلات فرد و سن با ۳ مورد، متغیرهای، تحصیلات والدین و رشد فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی، هر کدام با ۲ مورد، بیش‌ترین میزان را دارند.

جدول ۷- توزیع فراوانی و درصدی برحسب متغیرهای حاضر در فرضیه

ردیف	متغیر	تعداد	ردیف	متغیر	تعداد
۱	جنسیت	۶	۱۱	سلامت روانی	۱
۲	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۴	۱۲	سرمایه فرهنگی	۱
۳	رضایت از امکانات فراغت	۳	۱۳	بزهکاری	۱
۴	سن	۳	۱۴	شادی	۱
۵	تحصیلات فرد	۳	۱۵	کسب مهارت	۱
۶	تحصیلات والدین	۲	۱۶	سرمایه اجتماعی	۱
۷	رشد فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی	۲	۱۷	وابستگی به دوستان	۱
۸	وضع تأهل	۱	۱۸	وابستگی به خانواده	۱
۹	سلامت اجتماعی	۱	۱۹	وابستگی به مدرسه	۱
۱۰	فعالیت بدنی در محیط کار	۱			

براساس داده‌های جدول ۸، بیش‌ترین میزان نظریه استفاده‌شده به نظریه بورديو مربوط می‌شود، به‌طوری که ۲۱ درصد (۵ مورد) از پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت از نظریه بورديو استفاده کردند. بعد از این نظریه، نظریه اسمیت و رویکرد فمینیستی هر کدام با ۱۲/۵ درصد (۳ مورد) و نظریات جی‌گود^۱، دومازیه و پارکر^۲ هر کدام با ۸ درصد (۲ مورد) در رده‌های بعدی بیش‌ترین نظریه استفاده شده در پژوهش‌های مرور شده قرار دارند.

-
1. J. Good
 2. Parker

جدول ۸- توزیع فراوانی و درصدی برحسب متغیرهای حاضر در فرضیه

ردیف	متغیر	تعداد	درصد از ۲۴ مقاله
۱	بوردیو	۵	۲۱
۲	رویکرد فمینیستی	۳	۱۲/۵
۳	اسمیت	۳	۱۲/۵
۴	جی گود	۲	۸
۵	دومازیه	۲	۸
۶	پارکر	۲	۸
۷	کاپلان ^۱	۱	۴
۸	نومیر	۱	۴
۹	وبلن	۱	۴
۱۰	وبر	۱	۴

جدول ۹، سه مورد از بیشترین اندازه‌های اثر متغیرهای اثرگذار بر اوقات فراغت را نشان می‌دهد. در متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، نتایج آزمون ناهمگونی حکایت از معناداری این آزمون دارد که نشان می‌دهد مطالعات تا حد زیادی ناهمگون‌اند، تلفیق آن‌ها با مدل آثار ثابت موجه نیست و باید از مدل آثار تصادفی، به منظور ترکیب نتایج، استفاده کرد. درواقع، این آزمون به ما می‌گوید که ۴ فرضیه مربوط به رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و اوقات فراغت، به‌شدت از نظر ویژگی‌ها و مشخصه‌های مطالعات متفاوت‌اند. نتایج اثرات تصادفی نشان می‌دهد که رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و اوقات فراغت، در ۴ فرضیه بررسی‌شده، معادل ۰/۴۱ مثبت و معنادار است. با توجه به جدول تفسیر اندازه اثر کوهن (جدول ۱)، اندازه اثر بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و اوقات فراغت در ۴ مطالعه در حد قوی است.

معناداری آزمون ناهمگونی در رابطه بین سن و اوقات فراغت نشان می‌دهد که اندازه اثر تصادفی بین این دو متغیر برابر با $0/35$ منفی و معنادار است. با توجه به جدول کوهن، اندازه اثر رابطه بین سن و اوقات فراغت در ۳ مطالعه در حد متوسط قرار دارد.

معناداری در آزمون ناهمگونی رابطه تحصیلات فرد و اوقات فراغت در ۳ مطالعه حکایت از این دارد که مطالعات تا حدی ناهمگون‌اند و تلفیق آن‌ها با مدل آثار تصادفی موجه است. نتایج اثرات ترکیبی تصادفی نشان می‌دهد که رابطه تحصیلات فرد و اوقات فراغت در ۳ فرضیه حدود $0/27$ ، مثبت و معنادار بود. با توجه به جدول کوهن می‌توان نتیجه گرفت که اندازه اثر ترکیبی تحصیلات فرد و اوقات فراغت در ۳ مطالعه در حد ضعیف است.

در متغیر رضایت از امکانات فراغتی، عدم معناداری در آزمون ناهمگونی حکایت از این دارد که مطالعات تا حد همگون‌اند و تلفیق آن‌ها با مدل آثار ثابت موجه است. آزمون اثرات ثابت به ما می‌گوید که ۳ فرضیه مربوط به رابطه رضایت از امکانات فراغتی و اوقات فراغت، به شدت از نظر ویژگی‌ها و مشخصه‌های مطالعات مشابه‌اند. نتایج اثرات ثابت نشان می‌دهد که رابطه رضایت از امکانات فراغتی و اوقات فراغت، در ۳ فرضیه بررسی شده معادل $0/24$ مثبت و معنادار است. با توجه به جدول تفسیر اندازه اثر کوهن، اندازه اثر بین رضایت از امکانات فراغتی و اوقات فراغت در ۳ مطالعه در حد ضعیف است.

عدم معناداری در آزمون ناهمگونی رابطه جنسیت و اوقات فراغت در ۶ مطالعه حکایت از این دارد که مطالعات تا حدی همگون‌اند و تلفیق آن‌ها با مدل آثار ثابت موجه است. نتایج اثرات ترکیبی ثابت نشان می‌دهد که رابطه جنسیت و اوقات فراغت در ۶ فرضیه حدود $0/13$ ، مثبت و معنادار است. با توجه به جدول کوهن می‌توان نتیجه گرفت که اندازه اثر ترکیبی جنسیت و اوقات فراغت در ۶ مطالعه در حد ضعیف است.

جدول ۹- یافته‌های فراتحلیل پژوهش با ترکیب اندازه اثر به روش اشمیت و هانتر

درجه آزادی	آزمون ناهمگونی	فاصله - اطمینان اثرات تصادفی	فاصله - اطمینان اثرات ثابت	اثرات ترکیبی تصادفی	اثرات ترکیبی ثابت	تعداد مطالعه	آماره متغیر مستقل
۳	۶۳/۴*	-۰/۵۱ ۰/۲۰	-۰/۴۲ ۰/۳۲	۰/۴۱*	۰/۳۷*	۴	پایگاه اقتصادی- اجتماعی
۲	۴۵/۱*	-۰/۳۸) -(۰/۳۰	-۰/۳۶) (۰/۲۸	-۰/۳۵*	-۰/۳۲*	۳	سن
۲	۲۴/۸*	-۰/۳۱ ۰/۱۷	-۰/۲۹ ۰/۱۱	۰/۲۷*	۰/۲۶*	۳	تحصیلات فرد
۲	۱/۴۱	-۰/۳۱ ۰/۱۵	-۰/۲۹ ۰/۱۸	۰/۲۵*	۰/۲۴*	۳	رضایت از امکانات فراغتی
۵	۸/۷۵	-۰/۱۸ ۰/۰۸	-۰/۱۷ ۰/۰۹	۰/۱۴*	۰/۱۳*	۶	جنسیت

* به معنای سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ و معناداری است.

نتیجه‌گیری

به دلیل اهمیت اوقات فراغت در چند دهه گذشته در جامعه ایران، پژوهش‌های زیادی در این حوزه انجام شد. فراوانی و تنوع پژوهش‌های انجام‌شده و نتایج متناقض حاصل از آن‌ها و نداشتن یافته واحد از یک سو، ممکن است این تصور را ایجاد کند که انجام دادن این پژوهش‌ها بیهوده و موجب اتلاف هزینه هنگفتی است و از سوی دیگر جامعه

علمی و سیاست‌گذاران را دچار ابهام می‌سازد. لذا پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد ترکیبی به پژوهش‌های حوزه اوقات فراغت، درصدد بررسی عوامل مؤثر بر اوقات فراغت در پژوهش‌های مرور شده در این حوزه است.

نتایج مرور نظاممند نشان داد که ۴۶/۵ درصد از پژوهش‌های انجام شده دو پژوهشگر بیش‌ترین میزان را دارد. روش توصیفی - تحلیلی با ۵۸ درصد شایع‌ترین روش مطالعه در پژوهش‌های مرور شده است. ۲۵ درصد از پژوهش‌های مرور شده بر دانشجویان تمرکز کردند که این دارای بیش‌ترین میزان است/ متغیر جنسیت با ۶ مورد و پایگاه اقتصادی - اجتماعی با ۴ مورد، بیش‌ترین میزان حضور در فرضیات را به خود اختصاص داده‌اند.

بر اساس نتایج فراتحلیل نتایج اثرات تصادفی نشان می‌دهد که رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و اوقات فراغت، در ۴ فرضیه بررسی شده معادل ۰/۴۱ مثبت و معنادار و در حد قوی است. اندازه اثر تصادفی رابطه بین سن و اوقات فراغت برابر با ۰/۳۵ منفی و معنادار و در حد متوسط است. نتایج اثرات ترکیبی تصادفی نشان می‌دهد که رابطه تحصیلات فرد و اوقات فراغت در ۳ فرضیه حدود ۰/۲۷، مثبت و معنادار و در حد متوسط بود. هم‌چنین نتایج اثرات ثابت نشان می‌دهد که رابطه رضایت از امکانات فراغتی و اوقات فراغت، در ۳ فرضیه بررسی شده معادل ۰/۲۴ مثبت و معنادار و در حد ضعیف است. نتایج اثرات ترکیبی ثابت نشان می‌دهد که رابطه جنسیت و اوقات فراغت در ۶ فرضیه حدود ۰/۱۳، مثبت و معنادار و در حد ضعیف بود. با توجه به یافته‌های پژوهش، برخی از نواقص پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت به شرح زیر است:

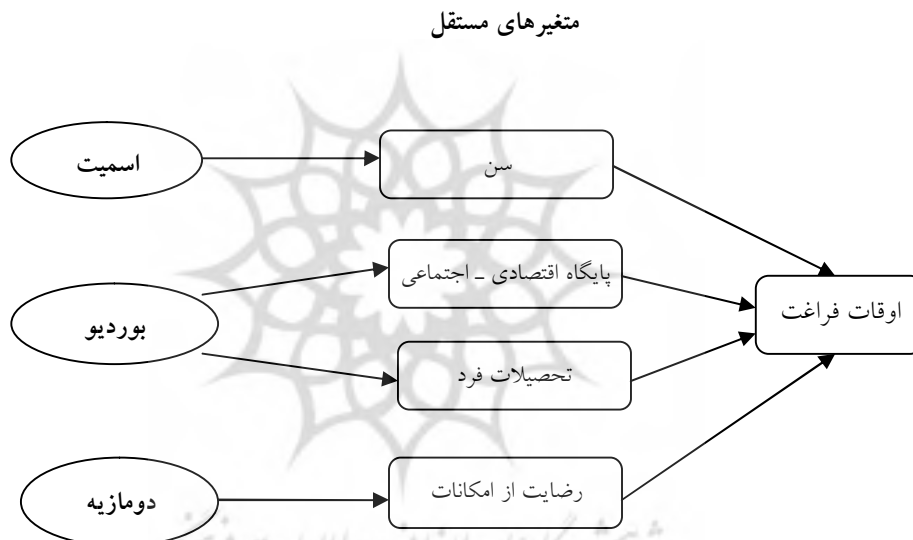
- تعداد اندکی از پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت با روش کیفی صورت گرفته است.

- سطح تحلیل اکثر پژوهش‌های مرور شده در زمینه اوقات فراغت خرد است و با توجه به ریشه‌های ساختاری و کلان هر پدیده اجتماعی، لازم است پژوهش‌های بیش‌تری با واحد تحلیل فراتر از فرد صورت گیرد.
- باید سعی شود تا همه پژوهش‌های دارای فرضیه، از چارچوب نظری مشخصی منبعث شوند و پژوهش‌ها ملزم‌اند تا به تعیین چهارچوب نظری بپردازند و از کلی‌گویی دوری کنند.

پیشنهاده‌ها

به طور کلی نتایج این بررسی نشان داد که چهار متغیر، در قالب سه نظریه، بر گذران اوقات فراغت در ایران، تأثیر زیادی دارند. مؤید این ادعا، اندازه اثرات ترکیبی عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت در پژوهش‌های مرور شده در ایران بود. نتایج پژوهش نشان داد که پایگاه اقتصادی - اجتماعی، سن، تحصیلات فرد و رضایت از امکانات فراغتی، نسبت به دیگر متغیرها، تأثیر زیادی بر گذران اوقات فراغت در ایران دارد که این تأثیر در نظریات بوردیو، اسمیت و دومازیه پیش‌بینی می‌شد. به نظر بوردیو، انتخاب‌های افراد در مورد گزینه‌های فراغت، اساساً اجتماعی است و مردم سبک‌های زندگی و فعالیت‌های فراغتی را یاد می‌گیرند و با توجه به سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، نحوه گذران اوقات فراغت متفاوت است. نتایج پژوهش حاضر هم حکایت از رابطه مثبت و معنادار بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و تحصیلات فرد با نحوه گذران اوقات فراغت دارد. اسمیت به تفاوت گروه سنی جوانان در نحوه گذران اوقات فراغت با سایر گروه‌های سنی اشاره و بیان می‌کند که جوانان بیش‌تر از افراد دیگر فعالیت‌های فراغتی دارند. نتایج پژوهش حاضر هم رابطه منفی و معنادار را بین سن و اوقات فراغت نشان می‌دهد. از نظر دومازیه، جامعه‌شناسی اوقات فراغت دربرگیرنده مجموعه‌ای از اشتغالات است که فرد با کمال میل به آن‌ها می‌پردازد؛ خواه

به‌منظور استراحت، خواه برای ایجاد تنوع، خواه با هدف گسترش اطلاعات و آموزش خویشتن و یا برای مشارکت اجتماعی آزاد، بعد از فراغت از الزامات حرفه‌ای، خانوادگی و اجتماعی. در راستای همین نظریه، نتایج پژوهش حکایت از رابطه مثبت و معنادار بین رضایت از امکانات فراغتی و گذران اوقات فراغت دارد. مدلی از عوامل مهم مؤثر بر گذران اوقات فراغت در زیر، با توجه به فراتحلیل از پژوهش‌های عوامل گذران اوقات فراغت در جامعه ایران ارائه می‌شود.

شکل ۱- مدل نظری پیشنهادی عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت در ایران

با توجه به شکل ۱، متغیرهای پایگاه اقتصادی - اجتماعی و تحصیلات فرد که از نظریه بورديو اخذ شدند رابطه مستقیم و مثبتی با گذران اوقات فراغت دارد. همچنین متغیر سن که از نظریه اسمیت گرفته شد، رابطه منفی و معکوسی با متغیر وابسته دارد. همچنین متغیر رضایت از امکانات فراغتی که در نظریه دومازيه بود رابطه مستقیم و

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت ... ۱۹۱

مثبتی با گذران اوقات فراغت دارد. همهٔ پیکان‌ها از سمت متغیرهای مستقل به وابسته (جز رابطهٔ سن با گذران اوقات فراغت که منفی است) نشانگر رابطهٔ مثبت و مستقیم است.

منابع

- اسدی، علی (۱۳۵۲). «فراغت، تعاریف و دیدگاه‌ها». *سمینار ملی رفاه اجتماعی*، سازمان برنامه و بودجه، تهران: کمیتهٔ گذران اوقات فراغت.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ سقایی، مهدی (۱۳۹۲). *گردشگری: ماهیت و مفاهیم*. تهران: انتشارات سمت.
- پاپلی یزدی، محمدحسین، سقایی، مهدی (۱۳۸۱). «سنت و مدرنیته»، *فصلنامهٔ تحقیقات جغرافیایی*، ۶۵، صص ۸-۳.
- پور اسماعیل، احسان (۱۳۸۵). «بهره‌وری از اوقات فراغت با توجه به نظرات جامعه‌شناسان و مقایسهٔ آن با آموزه‌های وحیانی». *مجلهٔ پژوهش دینی*. ۱۴، صص ۱۸۳-۲۰۷.
- تپیا، مجتبی (۱۳۸۸). بررسی رابطهٔ پایگاه اجتماعی - اقتصادی و چگونگی گذران اوقات فراغت در بین دانشجویان جوان ۱۸-۲۹ سال. *پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد*، دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- توتونچی ملکی، سعید (۱۳۸۸). «نظریهٔ طبقهٔ مرفه: بررسی افکار یک اقتصاددان نهادگرا». *هفته‌نامهٔ پنجره*. ۶، صص ۱-۵.
- ترکاشوند، علی (۱۳۸۶). «اسرار تابخه اوقات فراغت». *روزنامهٔ ایران*. ۳۶۸۰، ۸۶/۴/۱۶.
- تورکیل‌دسن، جورج (۱۳۸۲). *اوقات فراغت و نیازهای مردم*. ترجمهٔ عباس اردکانیان و عباس حسنی. تهران: انتشارات نوربخش.

- جلالی فراهانی، مجید (۱۳۸۷). *مدیریت اوقات فراغت و ورزش‌های تفریحی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جلالی‌پور، حمیدرضا؛ محمدی، جمال (۱۳۸۷). *نظریه‌های متاخر جامعه‌شناسی*. تهران: نشر نی.
- خواجه‌نوری، بیژن؛ مقدس، علی‌اصغر (۱۳۸۷). «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر میزان گذران اوقات فراغت؛ مورد مطالعه: دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان آباد»، *پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی*. ۲، صص ۱۳۳-۱۵۵.
- ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۶). «تحول الگوی اوقات فراغت در جوامع غربی و ایران». *مجله رشد آموزش علوم اجتماعی*. ۳۵، صص ۳۰-۳۵.
- روجک، کریس (۱۳۸۸). *نظریه اوقات فراغت (اصول و تجربه‌ها)*. ترجمه عباس مخبر. تهران: نشر شهر.
- شارع‌پور، محمود؛ خوشفر، غلامرضا (۱۳۸۱). «رابطه سرمایه فرهنگی با هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی شهر تهران)». *نامه علوم اجتماعی*. ۲۰، صص ۱۳۳-۱۴۷.
- شفیعی، سمیه (۱۳۸۶). *مطالعات جنسیتی اوقات فراغت به سوی تبیین سبک زندگی*. تهران: انتشارات پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- علوی‌زاده، سیدامیر (۱۳۸۵). «بررسی چگونگی و نحوه گذران اوقات فراغت بانوان شهر کاشمر». *فصلنامه جمعیت*. ۶۳ و ۶۴، صص ۶۱-۸۳.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۴). «پی‌یر بوردیو: پرسمان دانش و روشنفکری». *مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*. ۱(۲)، صص ۱۴۱-۱۶۱.
- کیویستو، پیتر (۱۳۸۰). *اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر محسنی. تهران: نشر نی.

عوامل مؤثر بر نحوه گذران اوقات فراغت ... ۱۹۳

- کوزر، لوئیس (۱۳۸۴). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.

- گوشبر، فرهاد (۱۳۸۴). طبقه و سبک زندگی. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران.

- مسلمی، رقیه (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر گذران گذران اوقات فراغت در جویبار. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم اجتماعی بابل. دانشگاه مازندران.

- نوری، مهدی (۱۳۷۹). «درآمدی بر جامعه‌شناختی اوقات فراغت». *فرهنگ اصفهان*. ۲۵، صص ۹۹-۱۰۴.

- وبر، ماکس (۱۳۷۴). *اقتصاد و جامعه*، ترجمه عباس منوچهری؛ مهرداد ترابی‌نژاد و مصطفی عمادزاده. تهران: نشر مولی.

- هومن، حیدرعلی (۱۳۹۲). *راهنمای عملی فراتحلیل در پژوهش علمی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات سمت.

- Anherier, H. K. Gerhard, Romo.F.P (1995). from of capital and Social Stracture in Cultural Filds: Examining Boudieus, *American Journal of Sociology*. 100(4): 589-595.
- Borenstein, M, Hedges, L, Higgins, J, Rothstein, H (2004), *Introduction to Meta-Analysis*, UK: Wiley & Sons publication.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P.T. and Rothstein, H. R. (2010), A basic introduction to fixed-effect and random-effects models for meta-analysis. *Res. Synth. Method*, 1: 97-111.
- Card, N. A.(2011). *Applied meta-analysis for social science research*, New York: Guilford Publications.
- Cohen, J. (1977). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*: (Rev. Ed). New York: Academic Press.

- Cooper, H. M. (2009). *Research synthesis and meta-analysis: A step-by-step approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5, 3-8.
- Petitti D.B.(2001). Approaches to heterogeneity in meta-analysis. *Stat Med*, 20: 25-33.
- Pigott, T. D.(2012). *Advances in Meta-Analysis*, New York: Springer.
- Southerton, D (2001).Consuming Kitchens: Taste, Context and Identity Formation, *Journal of Consumer Culture*, 2: 179-203.
- Torkildsen, G (2001). *Leisure and Creation Management*, New York : Spon Press.

